

УДК: 338.48:061(4)

Олена Леонідівна МИХАЙЛЮК

кандидат економічних наук, доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу, Одеський національний економічний університет, Україна, e-mail: elen.mih.555@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4857-4129>

Наталя Валеріївна НЄЧЕВА

кандидат економічних наук, доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу, Одеський національний економічний університет, Україна, e-mail: Nata_1989-08@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6869-3219>

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЦЕСУ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ ЄВРОПИ

Михайлюк, О. Л., Нечева, Н. В. *Дослідження особливостей процесу кластеризації туристичної сфери Європи*. Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць / За ред. М. І. Зверякова (голов. ред.) та ін. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2020. № 1 (72). С. 43–56.

Анотація. У статті досліджено європейський досвід процесу кластеризації загалом і організації туристичних кластерів зокрема. Зазначено, що в умовах глобалізації кластери стали консолідуючою силою, яка сприяє досягненню підприємствами максимальної ефективності виробництва і отримання значних конкурентних переваг, і, зрештою, призводить до підвищення конкурентоспроможності країни. Розглянуто причини і цілі створення туристичних кластерів не тільки у межах Європейського Союзу, але й у країнах, які на даний час до його складу не входять. Проаналізовано різні типи і види туристичних кластерів: медичного туризму, екологічного туризму, активних видів туризму тощо. Визначено роль державної політики та підтримки туристичних кластерів у різних країнах Європи. Мета і завдання статті – оцінити загальний процес кластеризації, у тому числі, в туристичній сфері Європи, для подальшого використання для розвитку туристичного бізнесу України. Узагальнено тенденції, за рахунок яких через процеси кластеризації можливе підвищення розвитку туризму в короткостроковій, середньостроковій і довгостроковій перспективі. Обґрунтовано гіпотезу про те, що кластеризація може сприяти співпраці з державними органами у розробці програм підтримки кластерів і більш ефективного використання державних коштів. Доведено, що формування кластерів є ефективним механізмом залучення прямих іноземних інвестицій та забезпечує мультиплікативний ефект розвитку економіки, включення національних суб'єктів до міжнародних виробничих ланцюжків створення додаткової вартості. Запропоновано подальше впровадження процесу кластеризації задля сприяння соціальному та економічному розвитку регіонів країни, а також прискорення створення інноваційних регіональних туристичних кластерів.

Ключові слова: кластери; туристичні кластери; туристичний бізнес; процес кластеризації; Європейська платформа співпраці кластерів.

Елена Леонидовна МИХАЙЛЮК

кандидат экономических наук, доцент кафедры туристического и гостинично-ресторанного бизнеса, Одесский национальный экономический университет, Украина, e-mail: elen.mih.555@gmail.com, ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4857-4129>

Наталья Валерьевна НЕЧЕВА

кандидат экономических наук, доцент кафедры туристического и гостинично-ресторанного бизнеса, Одесский национальный экономический университет, Украина, e-mail: Nata_1989-08@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6869-3219>

**ИССЛЕДОВАНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ ПРОЦЕССА
КЛАСТЕРИЗАЦИИ ТУРИСТИЧЕСКОЙ СФЕРЫ ЕВРОПЫ**

Михайлюк, А. Л., Нечева, Н. В. *Исследование особенностей процесса кластеризации туристической сферы Европы*. Вестник социально-экономических исследований : сб. науч. трудов / Под ред. М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. Одесса : Одесский национальный экономический университет. 2020. № 1 (72). С. 43–56.

Аннотация. В статье исследован европейский опыт процесса кластеризации в целом и организации туристических кластеров в частности. Отмечено, что в условиях глобализации кластеры стали консолидирующей силой, которая способствует достижению предприятиями максимальной эффективности производства и получение значительных конкурентных преимуществ, и, в итоге, приводит к повышению конкурентоспособности страны. Рассмотрены причины и цели создания туристических кластеров не только в пределах Европейского Союза, но и в странах, которые в настоящее время в его состав не входят. Проанализированы различные типы и виды туристических кластеров: медицинского туризма, экологического туризма, активных видов туризма и т. п. Определена роль государственной политики и поддержки туристических кластеров в разных странах Европы. Цель и задачи статьи – оценить общий процесс кластеризации, в том числе, в туристической сфере Европы, для дальнейшего использования для развития туристического бизнеса Украины. Обобщены тенденции, за счет которых через процессы кластеризации возможно повышение развития туризма в краткосрочной, среднесрочной и долгосрочной перспективе. Обоснована гипотеза о том, что кластеризация может способствовать сотрудничеству с государственными органами в разработке программ поддержки кластеров и более эффективного использования государственных средств. Доказано, что формирование кластеров является эффективным механизмом привлечения прямых иностранных инвестиций и обеспечивает мультипликативный эффект развития экономики, включение национальных субъектов в международные производственные цепочки создания добавленной стоимости. Предложено дальнейшее внедрение процесса кластеризации для содействия социальному и экономическому развитию регионов страны, а также ускорения создания инновационных региональных туристических кластеров.

Ключевые слова: кластеры; туристические кластеры; туристический бизнес; процесс кластеризации; Европейская платформа сотрудничества кластеров.

Olena MYKHAILIUK

PhD in Economics, Associate Professor of Tourism and Hotel and Restaurant Business Department, Odessa National Economic University, Ukraine, e-mail: elen.mih.555@gmail.com, ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4857-4129>

Natalia NIECHEVA

PhD in Economics, Associate Professor of Tourism and Hotel and Restaurant Business Department, Odessa National Economic University, Ukraine, e-mail: Nata_1989-08@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6869-3219>

INVESTIGATION OF THE CLUSTERIZATION PROCESS FEATURES OF TOURISM SECTOR OF EUROPE

Mikhailuk, O. L., Niecheva, N. V. (2020). *Investigation of clusterization process features of tourism sector of Europe*. Ed. by M. Zvieriakov (ed.-in-ch.) and others [Doslidzhennia osoblyvostei protsesu klasterizatsii turystychnoi sfery Yevropy; za red.: M. Zvieriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin; Visnik social'no-ekonomichnih doslidzen' (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, No. 1 (72), pp. 43–56.

Abstract. *The article investigations the European experience of the clustering process in general and the organization of tourism clusters in particular. It is noted that in the conditions of globalization, clusters have become a consolidating force, which helps achieve maximum production efficiency and obtain significant competitive advantages for enterprises, and, as a result, leads to an increase in the country's competitiveness. The reasons and goals of tourist clusters creation not only within the European Union, but also in countries, which are currently not part of it, are considered. Different types and types of tourist clusters are analyzed: medical tourism, ecological tourism, active types of tourism, etc. The role of state policy and support of tourism clusters in different European countries is determined. The purpose and objectives of the article – to assess the overall of clustering process, including in the tourism sector in Europe, for further use for tourism business development in Ukraine. The tendencies due to which through clustering processes it is possible to increase the development of tourism in the short, medium and long term, are generalized. The hypothesis that clustering can facilitate cooperation with government authorities in developing programs to support clusters and more efficient use of public funds is substantiated. It is proved that the clusters formation is an effective mechanism for foreign direct investment attracting and provides a multiplier effect of economic development, the inclusion of national subjects into global production value added chains. Further implementation of the clustering process to promote the social and economic development of the country's regions, as well as accelerate the innovative regional tourist clusters creation, is proposed.*

Keywords: *clusters; tourism clusters; tourism business; clustering process; European Cluster Collaboration Platform.*

JEL classification: Z320; Z330

DOI: [https://doi.org/10.33987/vsed.1\(72\).2020.43-56](https://doi.org/10.33987/vsed.1(72).2020.43-56)

Постановка проблеми у загальному вигляді. Багато країн світу обрали для себе шлях інтенсивного інноваційного розвитку і кластерну модель організації економіки. В умовах глобалізації кластери стали консолідуючою силою, яка сприяє досягненню підприємствами максимальної ефективності виробництва й отримання значних конкурентних переваг, що, у свою чергу, призводить до підвищення конкурентоспроможності країни.

За оцінками експертів кластеризацією вже охоплено понад 50% світових економік, що забезпечило їм значний приріст ВВП.

Участь українських туристичних кластерів у європейських програмах розширить горизонти їх співпраці, надасть їм інформацію, забезпечить доступ до інвестицій, нових знань і технологій. Включення українських туристичних кластерів до європейської кластерної платформи дає можливість: виявити і поширити наявні знання і технології, які можуть бути корисні; здійснювати науково-дослідні проекти; заохочувати передачу знань і технологій; полегшити

доступ до фінансування та інноваційних компаній; здійснити пошук можливих партнерів серед національних та міжнародних організацій.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблема розвитку кластерів взагалі й туристичних кластерів у тому числі, присвячено багато праць зарубіжних і українських вчених.

Процеси кластеризації на європейському просторі тривають вже досить довгий період [1], і українські вчені за ним слідкують вельми ретельно [2]. Досліджена теорія кластеризації з позиції підприємництва [3; 4], конкурентного середовища [5], регіонального утворення [6–10]. Здійснені певні спроби розробки концепції кластерної політики [11–12].

Вчені Європи розробили модель Європейської платформи співпраці кластерів [13], до якої може приєднатися будь-яка країна Європи [14–24]. Україна також представлена у цій Асоціації, але туристичних кластерів у ній поки що не зареєстровано.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Європейські країни є лідерами процесу кластеризації туристичної сфери, у них напрацьований досвід нормативно-правового регулювання процесу кластеризації, організовані Європейські кластерні платформи, що надають методичну допомогу у створенні та успішному розвитку кластерів. Тому вивчення їх досвіду і запровадження його в Україні є дуже важливою місією.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження європейського досвіду процесу кластеризації туристичної сфери з метою його подальшого використання для розвитку туристичного бізнесу в Україні.

Викладення основного матеріалу дослідження. Задля успішного розвитку національних та транснаціональних економічних процесів у країнах ЄС створена Європейська платформа співпраці кластерів (European Cluster Collaboration Platform).

Європейський кластерний підхід до зростання заснований на трьох основних принципах: міжрегіональне співробітництво; інтернаціоналізація кластерів; перевага кластерів.

Цей підхід реалізується за допомогою конкретних ініціатив ЄС у рамках фінансових програм ЄС, переважно COSME і Horizon 2020. У зв'язку з важливістю кластерів для економічної політики, вони також включені до інших європейських програм. Так, кластерний інформаційний центр ЕССР збирає відповідні приклади співпраці кластерів, розроблені у проектах, що фінансуються різними програмами ЄС. Прикладом може бути Програма ЄС «Конкурентоспроможність підприємств малого і середнього бізнесу» (Competitiveness of Enterprises and Small and Medium-sized Enterprises) – COSME, заснована ЄС і покликана сприяти зміцненню конкурентоспроможності та стабільності малих і середніх підприємств (далі – МСП), які здійснюють свою діяльність, як у межах ЄС, так і в інших країнах світу.

Кластерне партнерство ЄС було започатковано Європейською Комісією з фінансових стимулів (у рамках програми COSME), щоб стимулювати кластери з Європи, активізувати співпрацю між регіонами й секторами. Очікується, що ці кластерні партнерства ЄС будуть об'єднувати ресурси та знання для конкретної роботи над спільними стратегіями. Кінцева мета цієї акції – стимулювати економічне зростання і конкурентоспроможність Європи.

У дев'яти кластерних партнерствах ЄС, що діють з осені 2018 року, беруть участь 57 партнерів із 19 європейських країн за різними видами діяльності.

Кластерні утворення є мережевими двигунами: вони полегшують взаємодію між власними членами на регіональному, національному, транснаціональному, міжнародному або галузевому рівнях. Такі утворення приносять нові знання, корисні контакти та багато можливостей для членів кожного кластера.

Вважаємо за доцільне розглянути приклади кластерних утворень. Першим із таких утворень є Кремнієва Європа – *Silicon Europe* (рис. 1) [13]. *Silicon Europe* об'єднує найсильніші європейські кластери в альянс з доступом до самих передових технологій та досвіду в усіх сферах ланцюжка створення вартості, електроніки і програмного забезпечення.



Рис. 1. Silicon Europe (Кремнієва Європа)

Джерело: [13]

Silicon Europe – це бренд, під яким провідні європейські кластери електроніки співпрацюють, щоб представляти, підтримувати та просувати компанії та організації своїх регіональних бізнес-мереж на європейському і глобальному рівнях. *Silicon Europe* є посередником між усіма відповідними партнерами з наукових кіл, органів державної влади та промисловості.

У складі кластера налічується 2500 членів, що займаються наукою і промисловістю, представляють понад 400 тис. робочих місць. Серед них інноваційні дослідні організації, інноваційні МСП і глобальні гравці, такі як Arm, ASML, ASM International, Atos, AT&S, Bosch, Cisco, Epcos, Gemalto, Globalfoundries, HPE, Infineon, Intel, Nexperia, NXP Semiconductors, Orange, Philips SAP, Schneider Electric, STMicroelectronics, T-Systems і Thales. Це робить *Silicon Europe* однією з провідних технологічних мереж у світі.

Члени кластера *Silicon Europe*: Business Cluster Semiconductors Netherlands (BCSEMI NL), DSP Valley, Fondazione Distretto Green і Hi-Tech від Монци Бріанца, GAIA (ES), High Tech NL, Mesap, MIDAS, Minalogic, NMI, SCS Cluster, Silicon Alps, Silicon Saxony.

Існують також національні кластерні платформи, які надають інформацію про кластерні утворення і допомагають шукати партнерів.

Австрійська кластерна платформа (Austrian cluster platform). Австрія була «першопрохідцем» у розробці кластерної політики. Діяльність почалася наприкінці 1990-х років (1995: створення автомобільного кластера Штирія; 1998: створення автомобільного кластера Верхня Австрія, з 2000 року – інші регіони).

В Австрії понад 60 кластерів і мереж з більш ніж 7100 членами кластерних утворень (73% МСП) і близько 815 тис. співробітників. Кластери пов'язані з дослідницькими та освітніми установами, співпрацюють з іншими трансрегіональними кластерами, беруть участь у програмах ЄС і підсилюють міжнародну конкурентоспроможність австрійських компаній, особливо МСП.

У 2008 році Федеральне міністерство науки, досліджень і економіки створило Національну кластерну платформу для національних і федеральних зацікавлених сторін в Австрії. Платформа являє собою структуроване стратегічне і робоче середовище для кластерних організацій і мереж. Основна увага в діяльності приділяється дослідженням та інноваціям, ключовим стимулюючим технологіям (KET), інтернаціоналізації та кластерній політиці ЄС.

У сфері медичного туризму створено кластер IDM Ecosystem Health&Wellness [14]. Сфера діяльності: бізнес-послуги, гостинність і туризм, управління медичною інформацією, природні альпійські джерела і традиційні оздоровчі процедури. Особливе значення приділено використанню місцевих, природних ресурсів та оздоровчих процедур (спа-процедури) альпійського походження. Сфера компетенції включає фірми з велнес, фітнесу, здоров'я та краси, постачальників послуг, виробників натуральних продуктів, обладнання та медичних технологій.

CoDest – шведський кластер сфери гостинності та туризму [15]. *CoDest* – це кластер відкритих інноваційних арен для індустрії туризму в регіоні Сконе, на півдні Швеції. Мета – сприяти інноваційним процесам в індустрії туризму, спираючись на співпрацю між громадськістю, промисловістю та академічним сектором. Послуги підтримки: доступ до ринків третіх країн, доступ до державної підтримки (регіональні/національні програми), інноваційні ваучери тощо, підтримка інноваційних процесів (внутрішніх, зовнішніх, рекламна діяльність, транснаціональна співпраця).

FENAEIC – іспанська федерація «Інноваційні бізнес-групи» (*Agrupación Empresarial Innovadora, AEI*) й кластерів. Іспанські кластери відіграють ключову роль у розвитку інновацій серед компаній країни, особливо серед малого та середнього бізнесу. *Clusters.es* просуває та організовує співпрацю між компаніями через кластери та іншими інноваційними агентами на регіональному, національному та міжнародному рівнях. Він організований як конфедерація, де деякі регіони (Астурія, Арагон, Каталонія, Наварра) мають свою власну федерацію, в той час як інші об'єднують кластери безпосередньо на національному рівні. Існує безліч кластерних мереж, що фінансуються федеральним урядом і федеральними землями, а також включає кластери з усіх галузей промисловості та технологій, що фінансує приватний сектор.

В Іспанії створені туристичні кластери. Приклад – *AEI Cluster Del Turismo De Extremadura* [16] (регіон Естремадура). Сфера діяльності – гостинність та туризм. Цілі: сприяння розвитку та просуванню туристичного сектора в Естремадура, сільському регіоні, де приватний сектор переважно формується за МСП. До його складу входять 84 члени з різними профілями: МСП, що займаються діяльністю у сфері туризму та в інших суміжних секторах, таких як культура, зв'язок і маркетинг, транспорт, консультації, навчання, курорти, відпочинок; він також

об'єднує університети, центри знань, технологій і досліджень; місцеві, провінційні та регіональні органи влади; професійні асоціації, які охоплюють приблизно 500 суб'єктів тільки у регіоні (FEVAL – Технологічний Центр, університет Естремадура, Червоний Міжнародний Університет Лекторас).

Cluster De Turismo De Montaña [17] сферами своєї діяльності вбачає: гостинність і туризм, розміщення (готелі, кемпінги), екологічні галузі. Це кластер гірського туризму з ініціативою координації зусиль щодо підвищення стійкості гірських районів, а також сприяння творчості, технологій, інновацій, співпраці, державно-приватного партнерства та територіальній єдності.

Згідно з даними, опублікованими ООН, Альпи приносять від 7% до 10% річного доходу. Близько 24% загальної площі країни знаходиться на висоті понад 1000 метрів над рівнем моря, і близько 76% – від 500 до 1000 метрів. Кластер гірського туризму створюється з метою залучення іспанських компаній і установ до інноваційних проєктів гірського туризму. Пропоновані туристичні продукти – пригодницький спорт, відпочинок, сільський і культурний туризм тощо. Поточні завдання для гірського туризму: урізноманітнити туристичну діяльність та послуги, реалізувати стратегії та розробки продуктів для літнього сезону, проаналізувати нові туристичні напрямки та вивчити їх нові бізнес-моделі, зосередити увагу на збереженні території.

Польська асоціація роботодавців кластерів – Polish Clusters Employers' Association (PCEA) об'єднує промоутерів бізнес-кластерів з усієї Польщі та є надійною платформою для співпраці між кластерами та їх середовищем. Основні завдання: створення сприятливих умов для розвитку кластерів у Польщі; просування концепції кластера як інструменту підвищення конкурентоспроможності польської економіки та вкладу МСП; встановлення стандартів для управління і розвитку кластерів; підтримка потенційних і нових підприємців (консультації, навчання, гранти).

Кластер туристичних брендів Східної Польщі / Klaster Marek Turystycznych Polski Wschodniej [18]. Сфери діяльності: розваги та відпочинок, продукти харчування, напої та тютюнові вироби. Цілі: індивідуальний розвиток усіх організацій, які формують туристичний кластер, а також просування всього макрорегіону Східної Польщі, особливо Подляського і Вармінсько-Мазурського, як місць з багатими туристичними ресурсами. Робота кластера заснована на принципах партнерства і співробітництва, одним із найважливіших ефектів якого є інтеграція туристичної пропозиції. Спільні проєкти включають рекламні кампанії, галузеві конференції, зарубіжні місії, ярмарки та дослідження, які дозволять виявити ринкові ніші та створити відповідні спеціалізовані туристичні продукти.

Спілка словацьких кластерів – Union of Slovak Clusters (UKS) – це асоціація, створена у 2010 році для ініціювання та підтримки розвитку кластерів і кластерної політики у Словаччині, а також для включення словацьких кластерів до європейського конкурентного партнерства, включаючи взаємну передачу ноу-хау і технологій. Діючі кластери у сфері туризму: бітерапія (www.biterap.sk); кластер Ліптов – Асоціація Туризму (www.klasterliptov.sk); кластер Ораву – Асоціація Туризму (www.orava.sk); кластер TURIEC – Асоціація Туризму; Туристичний кластер – Західна Словаччина.

Portugal clusters – ініціатива кластерів у Португалії була розпочата у 2009 році, і тоді була визнана група із 19 португальських кластерів, що

представляють кілька ланцюжків доданої вартості, які мають відношення до національної економіки. Мережа португальських кластерів – це партнерство, метою якого є об'єднання португальських кластерів для вивчення синергізму і спільних сфер, що становлять спільний інтерес, підвищення інновацій та конкурентоспроможності різних ланцюжків доданої вартості, заохочення взаємозбагачення спільних стратегічних інтересів, обміну досвідом і знаннями між кластерами, розвитку спільної дії та внесення свого вкладу в національні та європейські зусилля з економічного розвитку.

France Clusters – це мережа із майже 150 французьких кластерних організацій та їх 1000 співробітників, які працюють у групах управління кластерами. Вони представляють близько 60 тис. французьких підприємств і 1 млн. співробітників в усіх секторах і регіонах Франції. Кластери Франції налічують близько 15 тис. представників серед своїх інституційних та фінансових партнерів, а також регіональних, національних і європейських партнерів.

Мета *France Clusters* – бути місцем для діалогу та обміну досвідом між кластерами, а також сполучною ланкою для міжкластерної співпраці як на французькому, так і на міжнародному рівнях; бути сервісним та навчальним центром для підвищення професійних навичок керівників кластерів та їх операційних команд; бути центром просування та аналітичним центром для державних установ, щоб поширювати передовий досвід, проводити нові дослідження і впливати на державну політику.

Для досягнення своїх цілей *France Clusters* співпрацює з декількома приватними та державними органами, включаючи регіональні та місцеві органи влади, регіональні агентства та агентства з інноваційного розвитку, університетами та бізнес-школами, приватними інвесторами й профспілками.

Асоціація бізнес-кластерів Болгарії – Bulgarian Association of Business Clusters (ABC) – це організація, яка об'єднує і захищає інтереси кластерів. На даний час ABC складається з 16 кластерів з наступних секторів: інформаційні та комунікаційні технології, автомобілі та електромобілі, оздоровчий туризм, морська промисловість, автоматизація, текстильна промисловість, меблева промисловість, горизонтально інтегровані технології та системи, брокери, кур'єри, зелений вантажний транспорт.

Асоціація спрямована на об'єднання зусиль болгарських кластерів для динамічного розвитку відповідно до європейських стандартів. Основними завданнями є: створення сприятливих умов для розвитку кластерів у Болгарії; просування концепції кластера як інструменту підвищення конкурентоспроможності болгарської економіки; встановлення стандартів управління та розвитку кластерів; презентація болгарських кластерів у міжнародній та європейській кластерній сім'ї.

Морський Кластер Болгарії (Marine Cluster Bulgaria) [20]. Сфери діяльності: транспорт і логістика, навігація і вбудовані системи, суднобудування, прибережний і морський туризм. Цілі: досягнення висхідного та сталого розвитку болгарської морської промисловості за допомогою взаємодії між підприємствами, організаціями, освітніми та дослідницькими установами, регіональними та національними органами влади для економічного зростання з використанням конкретних ресурсів і можливостей, технологічної модернізації, інновацій та інтеграції до європейської блакитної економіки.

Cluster Excellence Denmark – національна функція підтримки кластерів у Данії. Данія має понад 50 кластерів, які співпрацюють з близько 13000 компаній.

Це призводить до більшої кількості регіональних і національних інновацій, економічного зростання і збільшення зайнятості. Датські кластери – це форуми, на яких компанії обмінюються знаннями та розробляють нові ідеї в конкретній галузі.

Пункт призначення Фін, Syddanmark, Південна Данія [21]. Сфери діяльності: гостинність і туризм, спорт і відпочинок, розваги і відпочинок, електронна комерція. Учасники: Егесков замок, Сінатур Готель Storebaelt, Спиш Оденсе, Сідданській університет, Бремс & Ко. Мета кластера полягає в тому, щоб до кінця 2020 року Фін і Архіпелаг були відомі й визнані найпривабливішим місцем для велосипедистів у Північній Європі, і згодом завдяки велосипедному туризму приносили дохід у 0,2 млрд. датських крон на рік. Проект було розпочато у 2017 році та на цей момент він приніс низку значних результатів, у тому числі розробку міжнародного велосипедного маршруту (Østersøruten / Балтійський морський велосипедний маршрут). Були підготовлені велосипедні станції, прокат велосипедів і перевезення багажу. Тут були проведені: Cycle Summit 2019, Чемпіонат світу з велокросу UCI 2019, Європейський чемпіонат з велосипедного спорту.

Національна кластерна асоціація Чеської Республіки – National Cluster Association of the Czech Republic (NCA) об'єднує кластерні організації та підтримує кластерні органи з метою координації сталого розвитку кластерних ініціатив і розробки кластерної політики у ЧР на основі концентрації знань, досвіду та експертизи. Загальна мета полягає у підвищенні конкурентоспроможності підприємств і галузей як на регіональному, так і на національному рівнях.

Glocal Romania Cluster [22]. Сфери діяльності: гостинність і туризм, маркетинг, дизайн та видавнича діяльність. Метою кластера є підвищення репутації та зміцнення впевненості у якості продуктів та послуг спільнот, що просуваються членами, для клієнтів з Румунії та за кордоном; залучення нових туристів/клієнтів. Членами кластера є державні або приватні оператори у сфері туризму і творчості або інші організації, залучені до діяльності з розвитку місцевої громади.

Основними видами діяльності є: організація заходів, розробка провідних туристичних продуктів, дослідження й аналіз на основі досліджень та інновацій. Створена колекція путівників *meig.in*, яка представляє собою зібрання красивих місць і рекомендацій, часто прихованих для туристів або жителів за принципами: «подивитися», «вийти», «розміщення», «зробити» і «купити».

Кластер Дельта Дунаю (Clusterul Delta Dunarii) [23]. Сфери діяльності: гостинність і туризм, харчові добавки/інгредієнти/функціональна їжа, перероблення харчових продуктів, екотуризм, розміщення (готелі, кемпінги). Учасники: університет Овідія у Констанці, Торгово-промислова і сільськогосподарська палата Тулчі, судноплавство і сільське господарство Констанци, ОДАС ГЛОБАЛ КОНСАЛТИНГ ЛТД. Метою кластера є просування дельти Дунаю як місця з численними можливостями, які варто відкрити для залучення нових цільових груп і збільшення числа зарубіжних відвідувачів. Для підтримки установ і підприємств, що працюють у сфері туризму і для просування дельти Дунаю, цю територію у 1990 році оголошено біосферним заповідником.

Цілі: просувати підхід до управління на основі участі зацікавлених сторін туризму; розвивати оперативний потенціал установ і людей, що займаються розвитком туризму або інтегрованим туризмом, у приватному секторі індустрії подорожей і туризму та на рівні місцевих органів влади; підвищувати

обізнаність про важливість створення стійкого та інтегрованого управління у плануванні та управлінні туристичною діяльністю в районі дельти Дунаю; спільне фінансування фондами ЄС, обмін інформацією, спільна діяльність (організація конференцій).

За межами ЄС в інших країнах Європи діють національні кластерні асоціації:

Литовська асоціація кластерів містить найактивніші та прогресивні кластери Литви. Асоціація була створена у 2014 році. Місія Асоціації – підвищення конкурентоспроможності литовського бізнесу, який розвиває кластери. Цілі Асоціації: брати участь у формуванні та реалізації кластерної політики Литви; представляти інтереси кластерів та їх учасників у Литві та за кордоном; поліпшити умови експлуатації та розвитку кластерів; зміцнити управлінські компетенції кластерів і поширити передовий досвід.

Види кластерів: *Балтійський освітній кластер (BEC)*; *Кластер розвитку біоелектростанцій (Addeco)*; *Smart Technology Cluster (SMARTTA)*; *Литовська асоціація експортерів продуктів харчування (LitMEA) / SMART Food Cluster*; *Литовський медичний туристичний кластер (LITCARE)* тощо.

Enter Gauja (латвійський туристичний кластер Національного парку Гауя) [24]. Туристичний кластер Національного парку Гауя – це кластер готельного сектора, який об'єднує підприємців, місцеві муніципалітети та інші установи з метою забезпечення управління туристичним напрямком у регіоні Національного парку Гауя. Він включає загальні маркетингові заходи, розробку нових туристичних продуктів і туристичних пакетів.

Туристичний кластер Гауйського національного парку (Ентергауя) є одним із найстаріших туристичних кластерів у Латвії. Спочатку він був створений як асоціація підприємців туризму. З 2012 року він працює як кластер. На даний час кластер стикається з проблемами, пов'язаними з розробкою різних інструментів для Інтернет-продажів, маркетингу в соціальних мережах і комерціалізації природного туризму.

Сфери діяльності: екологічні послуги, гостинність та туризм. Учасники кластеру: «Пригодницька поїздка»; «Saule Biriņu pils» – МСП; «Kārļa muiža»; «Унгурмуйж»; «JD&Co»; «BBS-Dizain»; «Valmiermuiža Pils»; «Kakitis»; «Готель Wolmag»; «Рамкальні Сервіс» ТТР; Центр реабілітації «Крімудла» – підприємства МСБ; Відземський університет прикладних наук; університет Сигулдського агентства розвитку; Цесіський культурно-туристичний центр; Лігатненський центр культури і туризму; Амаатській муніципалітет; Паргауйская; місто Валмієра; Прієкульській муніципалітет; Коченьській край.

Асоціація туризму Грузії – Georgia Tourism Association (GTA). Сфери діяльності: гостинність і туризм, креативні продукти, освіта та навчання, творчі індустрії, цифрова індустрія, сталий розвиток туризму, розвиток регіонального туризму, розвиток послуг. Служба компаній-членів Асоціації туризму Грузії надає: культурні тури, пригодницькі тури, еко-тури, тури на джипах, кінні тури, спостереження за птахами, фотоподорожі, рафтингові тури, релігійні тури, сільський туризм, лижі та сноуборд, спа- і курорти, походи, дика природа, винні та гастрономічні тури.

GTA є організацією приватних туристичних компаній, готелів і винних компаній у Грузії. Грузинська асоціація туризму (GTA), яка об'єднує 65 компаній-членів та місцеві партнерські асоціації, є найбільшою асоціацією приватного сектора туризму в Грузії. Основними напрямками є поліпшення туристичного ділового середовища у секторах в'їзного, внутрішнього та

виїзного туризму, а також нарощування економічного потенціалу. ГТА підтримує створення місцевих туристичних асоціацій та пропонує активне партнерство. Асоціація прагне розширювати приватне державне партнерство, охороняти природу і реалізує проекти щодо зміцнення сталого розвитку туризму в Грузії. Асоціація працює для сприяння: співпраці між туристичними компаніями в Грузії; співпраці між приватним і державним секторами – зв'язок готелів з туристичними агентствами; нарощування потенціалу та управління якістю туристичних послуг – доступність туристичної інформації та маркетинг, розвиток регіонального туризму.

Пріоритети розвитку туризму: просувати та розвивати грузинську туристичну індустрію; розширити участь і співробітництво приватного сектора у туристичному інформаційному просторі; розробка та вдосконалення інформаційної системи Інтернет-туризму; покращення якості готельного обслуговування у Грузії, навчання готельєрів; підготовка регіональних туристичних продуктів і маршрутів (у кавказькому регіоні).

Висновки і перспективи подальших розробок. За рахунок процесу кластеризації можливо підвищити розвиток туризму в короткостроковій, середньостроковій і довгостроковій перспективі; сприяти співпраці з державними органами у розробці програм підтримки кластерів і більш ефективного використання державних коштів.

1. Процес кластеризації туристичної сфери сприяє сталості економічного розвитку країни, посиленню екологічної безпеки, тому що ці проекти захищають екологічні та природні ресурси регіону, забезпечуючи їх збереження у майбутньому; сприяють процесам та ініціативам у сфері енергозбереження, а також використання поновлюваних джерел енергії серед членів.

2. Кластеризація сприяє соціальному та економічному розвитку регіонів країни: просуває соціальну економіку серед своїх членів, віддаючи пріоритет спільним інтересам над конкретними; сприяє розвитку сільських районів через туризм за допомогою дій і політики, спрямованих на збільшення зайнятості та розміщення населення у менш розвинених сільських районах; підвищує конкурентоспроможність МСП шляхом просування інновацій, надання консультацій та послуг, а також розробки інноваційних та спільних продуктів; сприяє доступному туризму та усуненню бар'єрів для мандрівників.

3. Кластерний підхід підвищує обізнаність населення, сприяє навчанню трудових ресурсів через просування і впровадження спеціальних навчальних програм для підвищення кваліфікації людських ресурсів у туристичному секторі; кластерна політика спрямована на організацію семінарів, круглих столів, конференцій, тренінгів для презентації та просування концепції кластера як інструмента конкурентоспроможності й інновацій.

4. Кластеризація підвищує якість використання вільного часу населення через організацію соціальних, розважальних, культурних та освітніх заходів, а також заходів, пов'язаних з оздоровчим, сільським, гастрономічним туризмом і активним старінням; підтримує зростання творчих індустрій.

Критеріїв ефективності функціонування туристичних кластерів наразі не розроблено, але, зважаючи на те, що вони спричиняють особливий вплив на регіональний розвиток країни, до них можна віднести: показники зростання доданої вартості на рівні компанії, кластеру і сектору; показник частки підприємств кластера у ВРП; рівень зайнятості населення (% зайнятих у кластері); рівень доходів населення на території присутності кластерів. Важливими

вважаємо подальші наукові дослідження європейського та світового досвіду кластеризації для залучення його кращих зразків у туристичну сферу України.

Література

1. Законодавче регулювання в країнах Європейського Союзу питання правового закріплення кластерів як суб'єкта економічних відносин та інструмента позиціонування регіонів в Європейському економічному просторі. Європейський інформаційно-дослідницький центр, 2020. 297 с.
2. Яровий В. Ф. Удосконалення інститутів та перспективи кластеризації галузі туризму в процесі євроінтеграції. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2016. № 4. С. 17–20.
3. Куценко Е. С. Алгоритм развития кластеров с участием малого и среднего предпринимательства в регионе. Кластерные политики и кластерные инициативы : теория, методология, практика : кол. монография / Под. ред. Ю. С. Артамоновой, Б. Б. Хрусталева. Пенза : ПГУАС, 2012. С. 80–118.
4. Буткевич О. В. Кластер як об'єкт господарсько-правової політики держави : актуалізація проблеми. Юрист України. Цивільне право та господарське право. 2013. С. 44–48.
5. Стеченко Д. М. Кластеризація підприємств в умовах формування конкурентного середовища. Теоретичні та прикладні питання економіки : Зб. наук. праць КНУ ім. Т. Шевченка. 2003. Вип. 2. С. 135–141.
6. Мингалева Ж., Ткачева С. Кластеры и формирование структуры региона. Мировая экономика и международные отношения. 2009. № 5. С. 100–102.
7. Пойтченко К. А. Кластеры як фактор структурування економіки. Стратегія економічного розвитку України. Київ : КНЕУ. 2001. Вип. 7. С. 623–628.
8. Семенов В. Ф., Мозгальова В. М., Давиденко І. В. Регіональний рекреаційний кластер у контексті структурної перебудови економіки регіону. Регіональна економіка. 2006. № 3. С. 78–89.
9. Багрій М. В. Кластер – перспективний напрям розвитку туристично-рекреаційного регіону. Ефективна економіка. 2014. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua> (дата звернення: 20.01.2020).
10. Смась І. В. Кластерні технології в туризмі : регіональний аспект. Туристично-краєзнавчі дослідження. 2007. Вип. 7. С. 3–24.
11. Федоренко Ф. Д., Тугай А. М., Гойко А. Ф. Концепція кластерної політики в Україні. Економіка та держава. 2008. № 11. С. 5–15.
12. Коваленко С. Концепція транскордонних кластерних систем в контексті розвитку технологічного укладу. Вісник ТНЕУ. 2014. № 3. С. 100–110.
13. *Silicon Europe*. European cluster collaboration platform: website. URL: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-networks/silicon-europe> (access date: 21.01.2020).
14. *IDM Ecosystem Health & Wellness*. European cluster collaboration platform: website. URL: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-organisations/idm-ecosystem-health-wellness> (access date: 22.01.2020).
15. *Codest*. European cluster collaboration platform: website. URL: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-organisations/codest> (access date: 24.01.2020).
16. *AEI cluster del turismo de Extremadura*. European cluster collaboration platform: website. URL: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-organisations/aei-cluster-del-turismo-de-extremadura> (access date: 28.01.2020).
17. *Cluster de turismo de Montana*. European cluster collaboration platform: website. URL: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-organisations/cluster-de-turismo-de-montana> (access date: 29.01.2020).
18. *Cluster Marek Turystycznych Polski Wschodniej*. European cluster collaboration platform: website. URL: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-organisations/cluster-tourist-brands-eastern-poland-klaster-marek> (access date: 31.01.2020).

19. *Riviera Yachting NETWORK*. European cluster collaboration platform: website. URL: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-organisations/riviera-yachting-network> (access date: 04.02.2020).
20. *Marine Cluster Bulgaria*. European cluster collaboration platform: website. URL: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-organisations/marine-cluster-bulgaria> (access date: 04.02.2020).
21. *Destination fyn, Syddanmark*. European cluster collaboration platform: website. URL: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-organisations/destination-fyn> (access date: 05.02.2020).
22. *Glocal Romania Cluster*. European cluster collaboration platform: website. URL: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-organisations/glocal-romania-cluster-0> (access date: 07.02.2020).
23. *Clusterul Delta Dunarii*. European cluster collaboration platform: website. URL: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-organisations/danube-delta-cluster-clusterul-delta-dunarii> (access date: 10.02.2020).
24. *Enter Gauja*. European cluster collaboration platform: website. URL: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-organisations/entergauja-gauja-national-parks-tourism-cluster> (access date: 12.02.2020).
25. *Georgian tourism association (GTA)*. European cluster collaboration platform: website. URL: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-organisations/georgian-tourism-association> (access date: 12.02.2020).

References

1. *Legislative regulation in the European Union countries on the issue of clusters legal consolidation as a subject of economic relations and a tool for regions positioning in the European Economic Area (2020)* [Zakonodavche rehuliuвання v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu pytannia pravovoho zakriplennia klasteriv yak subiekta ekonomichnykh vidnosyn ta instrumenta pozytsionuvannya rehioniv v Yevropeiskomu ekonomichnomu prostori], Yevropeiskyi informatsiino-doslidnytskyi tsentr, 297 s. [in Ukrainian]
2. Yarovy, V. F. (2016). *Improving institutions and prospects for tourism industry clustering in the European integration process* [Udoskonalennia instytutiv ta perspektyvy klasteryzatsii haluzi turyzmu v protsesi yevrointehratsii], Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu, No. 4, s. 17–20 [in Ukrainian]
3. Kutsenko, E. S. (2012). *Algorithm for the clusters development with the participation of small and medium enterprises in the region* [Algoritm razvitiya klasterov s uchastiem malogo i srednego predprinimatelstva v regione], Cluster policies and cluster initiatives: theory, methodology, practice: monograph – Klasternye politiki i klasternye initsiatyvy: teoriya, metodologiya, praktika: monografiya; pod. red. Yu. S. Artamonovoy, B. B. Khrustaleva, PGUAS, Penza, s. 80–118 [in Russian]
4. Butkevich, O. V. (2013). *Cluster as an object of economic and legal policy of the state: problem actualization* [Klaster yak ob'ekt hospodarsko-pravovoi polityky derzhavy: aktualizatsiia problemy], Yuryst Ukrainy, Tsyvilne pravo ta hospodarske pravo, s. 44–48 [in Ukrainian]
5. Stechenko, D. M. (2003). *Clustering of enterprises in the conditions of the competitive environment formation* [Klasteryzatsiia pidpriemstv v umovakh formuvannya konkurentnoho seredovyscha], Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky: Zbirnyk naukovykh prats KNU im. T. Shevchenka, Vyp. 2, s. 135–141 [in Ukrainian]
6. Mingaleva, Zh., Tkacheva, S. (2009). *Clusters and region's structure formation* [Klasteriy i formirovanie struktury regionala], Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya, No. 5, s. 100–102 [in Russian]
7. Poitchenko, K. A. (2001). *Clusters as a factor of economy structuring* [Klasteriy yak faktor strukturuvannya ekonomiky], Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy, KNEU, Kyiv, Vyp. 7, s. 623–628 [in Ukrainian]

8. Semenov, V. F., Mozhaliova, V. M., Davydenko, I. V. (2006). *Regional recreational cluster in the context of structural restructuring of the region's economy* [Регіональні рекреаційні кластери в контексті структурної перебудови економіки регіону], *Регіональна економіка*, No. 3, s. 78–89 [in Ukrainian]
9. Bahrii, M. V. (2014). *Cluster is a promising direction of tourist and recreational region development* [Кластер – перспективний напрям розвитку туристично-рекреаційного регіону], *Ефективна економіка*, No. 6. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua> [in Ukrainian]
10. Smal, I. V. (2007). *Cluster technologies in tourism: regional aspect* [Кластерні технології в туризмі: регіональний аспект], *Туристично-краєзнавчі дослідження*, Vyp. 7, s. 3–24 [in Ukrainian]
11. Fedorenko, F. D., Tugai, A. M., Goiko, A. F. (2008). *The concept of cluster policy in Ukraine* [Концепція кластерної політики в Україні], *Економіка та держава*, No. 11, s. 5–15 [in Ukrainian]
12. Kovalenko, S. (2014). *The concept of cross-border cluster systems in the context of technological development* [Концепція транскордонних кластерних систем в контексті розвитку технологічного укладу], *Вісник ТНЕУ*, No. 3, s. 100–110 [in Ukrainian]
13. *Silicon Europe*. European cluster collaboration platform: website. Retrieved from: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-networks/silicon-europe>.
14. *IDM Ecosystem Health & Wellness*. European cluster collaboration platform: website. Retrieved from: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-organisations/idm-ecosystem-health-wellness>.
15. *Codest*. European cluster collaboration platform: website. Retrieved from: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-organisations/codest>.
16. *AEI cluster del turismo de Extremadura*. European cluster collaboration platform: website. Retrieved from: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-organisations/aei-cluster-del-turismo-de-extremadura>.
17. *Cluster de turismo de Montana*. European cluster collaboration platform: website. Retrieved from: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-organisations/cluster-de-turismo-de-montana>.
18. *Klaster Marek Turystycznych Polski Wschodniej*: website. Retrieved from: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-organisations/cluster-tourist-brands-eastern-poland-klaster-marek>.
19. *Riviera Yachting NETWORK*. European cluster collaboration platform: website. Retrieved from: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-organisations/riviera-yachting-network>.
20. *Marine Cluster Bulgaria*: website. Retrieved from: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-organisations/marine-cluster-bulgaria>.
21. *Destination fyn, Syddanmark*. European cluster collaboration platform: website. Retrieved from: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-organisations/destination-fyn>.
22. *Glocal Romania Cluster*. European cluster collaboration platform: website. Retrieved from: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-organisations/glocal-romania-cluster-0>.
23. *Clusterul Delta Dunarii*. European cluster collaboration platform: website. Retrieved from: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-organisations/danube-delta-cluster-clusterul-delta-dunarii>.
24. *Enter Gauja*. European cluster collaboration platform: website. Retrieved from: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-organisations/entergauja-gauja-national-parks-tourism-cluster>.
25. *Georgian tourism association (GTA)*. European cluster collaboration platform: website. Retrieved from: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-organisations/georgian-tourism-association> (access date: 12.02.2020).